

ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ИЗБОРИ ВО ОХРИД ВО 1920 ГОДИНА

По завршувањето на Првата светска војна, стопанската, политичката и културната положба во новосоздадената држава Кралство Србија, Хрватска и Словенија беше тешка во секој поглед. Посебни тешкотии преживуваше македонскиот народ бидејќи буржоаските партии и групации, како основно, не сакаа Македонците да ги признаат за посебен народ во рамките на новата држава.

Македонија, како последица од војната, најмногу беше оштетена. Настапија тешки денови за македонскиот човек. Многумина работници по македонските градови останаа на улица. И на оние малкумина што успеаја да си најдат работа, положбата им беше тешка поради ниските надници, кои беа несразмерни со цените на прехранбените и на другите производи. Селското население се наоѓаше во уште потешка положба. Новата буржоазија не презеде никакви мерки правилно да го реши аграрното прашање. Донесувањето на демагошката, т.н. уредба „Претходни одредби за приготвување на решението за аграрното прашање“¹⁾ од 25. II. 1919 година, со која се предвидуваше укинување на чивчиските односи и доделување земја првенствено на доброволците, а после на безземјашите, — претставуваше измама на селското население. Оваа „уредба“ не се спроведе во дело. Пред сè, со овој акт српската буржоазија настојуваше да го денационализира македонскиот народ и да создаде здрави упоришта на своја власт. Дека е тоа така, доволно е фактот дека земјата им беше доделувана на српските и на црногорските колонисти. Во оваа смисла зборува и следниов податок: „На една колонистичка фамилија во Македонија се доделува просечно 15,11 ха, а на македонските интересенти — просечно 3,44 ха.“²⁾

Новоформираната буржоаска држава не сакаше да го реши и националното прашање за Македонија. Во оваа земја беше воведена строга цензура со која на Македонците им се забрануваше секаква политичка активност, а особено во помалите места. Тоа беше посебно во 1918 и 1919 година.

Во Македонија не важеа никакви закони. Господари на ситуацијата беа жандармите. И во наредните години, со проширување на Уставот, „демократските права“ што му беа дадени на народот во Македонија во никој случај не можеа да се остваруваат и не се остварија.

1) Историски архив на КПМ, том I, Скопје 1951 год. стр. 93.

2) Л. Колишевски, Прв конгрес на КПМ, Скопје, 1949 год. стр. 39.

Формирање на партиска организација во Охрид

Но, и покрај сите преземени мерки, српската буржоазија не можеше да го спречи масовното работничко и селско движење, односно формирањето на партиските организации. До крајот на 1919 година во Македонија, во повеќе градови, се формираа партиски организации.

Социјалистичките идеи во Охрид се ширеа благодарение на повеќе охридски печалбари кои, враќајќи се во своето родно место, веднаш почнуваа да ги пренесуваат прогресивните идеи на работничкото движење, а посебно од великиот Октомври. Посебна заслуга за агитацијата и за формирањето на партиската организација во Охрид имаат: Коста Кордовиќ, Климе Косарчевиќ, Тодор Нинковиќ, Милутин Анастасиевиќ — Снегар и др.³⁾

Но за успешното организирање на напредните луѓе во Охрид многу придонесоа и традициите на организираното работничко движење од предвоениот период. Имено, во Охрид од 1906 година во реонот „Варош“ дејствуваше социјалистичкиот клуб „Сознание“, а во реонот „Кошишта“ работеше јуначкото друштво „Рашанец“. Во овие клубови беа членови претежно прогресивни младинци и се одвиваше културно-забавен и политички живот. Организирајќи ја и формирајќи партиската организација во Охрид по војната, прогресивните охридски печалбари, занаетчи, рибари и други неофицијлно се собираа во приватни куќи, дуќани, кафеани, а посебно кај Ѓорѓи Германовиќ, Климе Косарчевиќ и Милутин Анастасиевиќ.⁴⁾

При крајот на 1919 година или во првите денови на 1920 година, во Охрид дојдоа тројца делегати — претставници од скопската партиска организација. Во станот на Милутин Анастасиевиќ одржаа состанок и ја формираа охридската партиска организација.

Во почетокот, организацијата имаше 12—15 членови. Беше извршен и избор на раководство во следниов состав:

за претседател Милутин Анастасиевиќ — архивски судски писар, за потпретседател Климе Косарчевиќ — печалбар, за благајник Ѓорѓи Германовиќ — книжар, а за членови: Никола Чипановиќ — снајдер, Андон Радиќ — кафеџија, Климе Пируловиќ — трговец на мало, Славе Мариновиќ — калаџија, Кирил Кеќкаровиќ — службеник, Ламбе Матјановиќ — фурнаџија, Јане Кантарџиевиќ — безработен, Тодор Нинковиќ — печалбар, Коста Кордовиќ — фурнаџија и др.

Клубот на организацијата, по прво време, беше сместен во кафеаната „Теферич“ (кај „Чинарот“), а после во просториите на

³⁾ По сеќавањата на охриѓаните: Климе Пируловски, Петар Бачев, Петре Филев, Анастас Чорбев, Славе Тунтев, Спиро Џајкоски, Славе и Илија Мариноски и други.

⁴⁾ Сите презимиња ги предавам по сочувваните документи, како и поради тоа што во тоа време на крајот од презимето се употребувало „иќ“, иако се сите Македонци. Нормално, тоа е резултат на српската буржоаска политика.

една слаткарница среде стара чаршија (од Групчевци). Повеќето од членовите беа редовни читатели на партиските весници „Радничке новине“ и „Социјалистичка зора“. Поради популарноста на организацијата во текот на 1920 година и пријдоа повеќемина членови.

Дека и во Охрид постоеше и дејствуваше партиска организација во 1920 година, зборува и фактот дека во документацијата на книжарот-комунист Германовиќ⁵⁾ е пронајден и еден оглас на партиската организација од Пирот, по кое може да се констатира дека и охридската партиска организација работела според исти принципи и методи.

На кој начин овој оглас е дојден во куќата на Германовиќ и кој печалбар го донел — не е утврдено, но се знае со голема сигурност дека Германовиќ бил член на охридската партиска организација и, веројатно во идејните дејствувања на членовите им служеле вакви и слични пропагандни материјали.

Избор на Милутин Анастасиевиќ — Снегар за комунистички пратеник

Годината 1920 е година на зголемена политичка активност на сите конзервативни и прогресивни политички партии. КПЈ беше свесна дека дејствува во еден тежок и судбоносен период и дека темелите на новата држава не се цврсти, па затоа беше потребно постојано да се бори за правата на сите народи и граѓани на Југославија. Во ова време главно поставено прашање беше внатрешното политичко уредување на СХС. Сите партии истапуваа со свои програми и планови и не избираа средства за агитација. Тоа беше особено и за време на општинските избори што се одржаа двапати во текот на 1920 година. Во Македонија се одржаа на 22 август 1920 година. Посебен политички белег и страв од неуспех на новата држава беа парламентарните избори од 28 ноември 1920 година.

Изборите се спроведуваа по изборни окрузи. „Сто граѓани имаа право да поднесат предлог за одобрување на нечија кандидатска листа. Законот одреди во секоја кандидатска листа да се наоѓа и по еден „квалификуван“ пратеник, со цел составот на Уставотворното собрание да биде „квалитетен“. Во суштина, и тоа беше дипломатска постапка, зашто под „квалификуван“ пратеник се подразбира лице со факултетско образование.“⁶⁾ Се определи гласањето да се изврши со помош на гласачки топчиња.

Откога се изгласа овој изборен закон, охридската партиска организација, иако на општинските избори не истакна свој кандидат, за парламентарните избори веднаш се организира и истакна

⁵⁾ Фонд „Никола Германовиќ — книжар од Охрид“, кои се чува во Историски архив Охрид, под бр. 32 од Влезниот инвентар.

⁶⁾ Д. Константинов, од Видовденскиот устав до преднацртот на Уставот на СФРЈ, „Прилози“ бр. 4, Битола 1963 г., стр. 9.

свој кандидат. Нормално е што свои кандидати истакнаа и другите партии и групации. Во 1920 година Охридски округ ги опфаќаше околините: Охрид, Струга и Дебар со селата.

Во Окружниот суд во Охрид беше пронајдена оригиналната кандидатска листа за комунистичкиот пратеник од овој округ⁷⁾, како и други документи во врска со подготовките за изборите во 1920 година и од неа може да се види следново:

Кандидати според чл. 13 од Изборниот закон беа Танасие Илиќ — судски писар од Дебар, и Милутин Анастасиевиќ — судски архивар од Охрид. Кандидат според чл. 14 од истиот закон беше Љубиша Јаковлевиќ — магистер на фармација од Белград, а за негов заменик Милое Бориќ — наставник во гимназија во Скопје. Според чл. 76 од Законот, беа определени и претставници во главниот избирачки одбор: Никола Чипановиќ — снајдер, од Охрид, Крсте Бојаџиевиќ — бојаџија од Охрид, и Наум Николиќ — чевлар од Охрид.

Оригиналната кандидатска листа беше потпишана од 130 жители од Охридскиот округ и беше прописно заведена во Првостепениот суд во Охрид, под бр. 10.277 од 20 ноември 1920 година. Предлагачи на оваа листа, која беше работена во повеќе примероци, според зачуваниот записник составен во Првостепениот суд, беа: Никола Чипановиќ, Крсте Бојаџиевиќ, Никола Тунтевиќ и Димитрија Михајловиќ (столар), сите од Охрид,

За да не настанат изборни махинации, кои во тоа време уште како беа својствени, предлагачите на кандидатската листа, според чл. 52 од Законот, предложија и избраа претставници во одделни гласачки места, како што следува:

За општина Охрид:

I гласачко место „Св. Климент“ — претставник Никола Тунтевиќ, а за негов заменик Спасител Кречовиќ. За II гласачко место „Општинска судница“ — претставник Димитрија Михајловиќ, а негов заменик Коста Паскалиевиќ — фекар. За III гласачко место „Хаџи Дургут Махала“ — претставник Ристо Ставриќ — чевлар, а негов заменик Коста Паскалиевиќ.

За општина Струшка:

За I гласачко место — претставник Јован Чакаревиќ — земјоделец, а негов заменик Ристо Алистратовиќ — чевлар. За II гласачко место — претставник Наум Бунчевиќ — земјоделец, а негов заменик Јован Кувенџиевиќ — чевлар.

За општина Дебарска:

За I гласачко место — претставник Иван Глигора Негри — кувенџија, а за негов заменик Васил Танев Цинџар — кафеџија. За II гласачко место — претставник Блаже Илиќ — кафеџија, а за заменик Јован Гл. Јаковлевиќ — кафеџија.

Фонд:

Всушност, наведените претставници на гласачките места биа тие што требаше да се борат правилно, без влијание и непречено да се спроведуваат изборите и да бидат чувари на т.н. „црвена кутија“. Во оригиналната листа имаше податоци кои се претставници на

⁷⁾ „Досие на кандидатска листа за избор на пратеници 1920 г.“ Се чува во Историски архив — Охрид под бр. 46 од Влезн. инвентар.

гласачките места за уште 26 селски општини. Но, со голема сигурност е дека таква имало во одделни села, со оглед дека и голем дел од селското население гласаше за комунистичкиот кандидат. Исто така, од ова може да се утврди и дека голем дел симпатизери на Партијата беа работници, занаетчии, односно оној слој од населението што беше во најтешка животна положба.

Првиот комунистички кандидат, Танасие Илиќ од Дебар, веројатно подоцна, се откажа од кандидатската листа бидејќи беше предложен и во Битолскиот округ, каде што беше избран за комунистички пратеник. Во согласност со законските прописи, предложениот кандидат требаше да даде и писмена согласност пред судските органи дека се сложува да се кандидира. Затоа Милутин Атанасиевиќ, на 15 ноември 1920 година, ја даде следнава изјава:

„Пристајам да будем кандидат за посланика према чл. 13 Закона о избору народних за Уставотворну скупштину, а за изборни округ Охридски на листи г. Танасија Илића, судског писара из Дебра, а на изборима народних посланика за Уставотворну скупштину Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца који ће се обавити на дан 28 новембра 1920 године.“

Со ваква содржина согласност дадоа и другите кандидати. Меѓу буржоаските партии постоеја групации и повеќе желби кој да биде предложен во име на својата партија. Може слободно да се рече дека се водеа големи внатрешни меѓусебни расправи, а особено меѓу водечките партии — радикали и демократи. Панта Гавриловиќ⁸⁾, како претставник на Радикалната партија, се бореше по секоја цена да биде пратенички кандидат. Во врска со изборите, од Панта Гавриловиќ се зачувани повеќе писма, но од нив се интересни само две, пишувани до неговата блиска роднина Фанче Групчева⁹⁾, која се наоѓала во Белград. Со оглед дека двете писма даваат слика на изборната положба во 1920 година, ги објавуваме во целост:

„У Охриду 4 нов. 1920 год.

... Овде је прекјуче све ишло добро. Темко је био одустао од кандидације и сви су се наши били сложили да ја будем носилац листе. Све је то окренуто сада тумбе. Главни одбор из Београда захтева да у овом округу носилац наше листе буде турчин. Можеш замислити како ће то примити наши хришћански свет у унутрашности!

Тиме су шансеви радикалне листе многу ослабљени, и више је него сигурно да ће гласачи, на који смо рачунали, своју куглицу дати демократима који ниједног турчина не истичу. Нарочито ће губитак бити велики у Охридском срезу, где сада баш ниједног турског села нема. Што се лично мене тиче, ја не знам да ли имам рачуна да се кандидујем као квалификовани на листи

8) Панта Гавриловиќ е охриданин, дипломатски службеник во Кралство СХС, амбасадор во Грција и на таа должност умира.

9) Оригинаалните писма се наоѓаат кај Фанче Групчева во Охрид.

који носи турчин. Кад бих имао изгледа да ћу успети, учинио бих и то да се својој савести одужим. Али, према садашњем стању ствари, изгледи су слаби. Ових ћу се дана решити и јавићу ти. Ако видим да су шансеви сувише слаби, оставићу све и вратићу се“...“

По десет дена, од Охрид, на 20 ноември 1920 година, Гавриловиќ, во врска со изборната положба, повторно ја известува Групчева со следново писмо:

„Од мог последњег писма овде је ситуација сасвим промењена. Турци су донели одлуку да на изборе изаѓу сами. Узели су као квалификуваног Харилаоса.

Радикална листа је дакле чиста. Носилац сам ја, а квалификуван Пера Марковиќ. Узели смо и једног турчина из Дебра. Веќ смо почели агитацију. Био сам у Косељу, Пештани и Струги. Сутра полазим у срез Охридски, затим ћу Струшки, па и Дебар. Демократи су се поцепали измеѓу две листе. Биће их, дакле, четири свега. Изгледи засада нису рђави, а како ће испасти, речиће нам Господ или богове куглице.

Овде свадбе и само свадбе...“

Сметам дека и за двава документа нема потреба од посебен коментар бидејќи се гледа на кој начин се бореле луѓето да дојдат до власт, до кандидати, не водејќи сметка за желбите на народот и не избирајќи средства во изборната кампања.

Откога веќе се кандидираа потенцијалните пратенички кандидати како претставници на своите партии, веднаш почна да се развива жива политичка предизборна активност. Во Охрид симпатизерите на комунистите одржаа неколку јавни собири, и тоа во дворовите на училиштата „Св. Климент“ и „Кошишта“, пред куќата на Иван Заров (Горна Порта) и на други места. На овие места, пред собраното население, зборуваа: Милутин Анастасиевиќ, Иван Заровиќ, Никола Тунтевиќ и др. Според сеќавањето на активистите, пред населението главно ја изнесуваат општата прокламирана комунистичка програма на КПЈ и нејзината цел, како: давање земја на селаните без надополнување, заштита на трудот и осигурување на работниците, слобода на зборот и договорот, укинување на големите даноци, укинување на постојната жандармерија и др.

Истакнувајќи ги овие идеи и зборови, многу придонесе повеќе да се зголемат симпатиите на народот спрема комунистите. Слични собири имаа и претставниците на буржоаските партии. Тие ги одржуваа во кафеаната „Велика Србија“ (денес „Ориент“). На нивните собири охридските комунисти нарочно учествуваа и многу им пречеа, зборувајќи им дека се тоа лажни ветувања и дека нивните идеи се само да го измамат народот, итн.

Исто така, Комунистичката партија користеше и други пропагандни материјали, како плакати и транспаренти со содржина: „Живела Комунистичка партија“, „Живела радничка класа“, „Гласајте за црвену кутију“ итн. Такви плакати беа поставени во ста-

рата чаршија, кај „Чинаров“, кај кафеаната „Централ“ од Андон Радич, кај Долна Порта и на други места.

Месната охридска организација разви жива предизборна активност и по селата. Особено во тоа се истакнуваше Спасе Кречовиќ. Исто така, беше развиена пропагандна активност во корист на комунистите и во Струга. Идеите на охридските комунисти ги прифаќаа прогресивните млади работници, а посебно Јован Кувенџиевиќ, Јован Чакаревиќ и др.

По завршувањето на предизборната активност, на 28 ноември изутрина почнаа изборите. Гласањето се вршеше веќе на определените гласачки места во Охрид и на другите места. Овој ден целото население беше возбудено и се интересирало кој ќе победи. Имаше и појави кога децата се качуваа по прозорците на гласачките места и им извикуваа на гласачите: „Чичко, во црвената“.

Резултатот од изборите во Охрид беше следниов: на гласачкото место „Св. Климент“ надмоќно победи комунистичкиот кандидат Милутин Атанасиевиќ — Снегар. Нешто помалку гласови доби гласачкото место „Општинска судница“, а на гласачкото место „Хаџи Дургут Махала“ победа однесоа радикалите, бидејќи лековерните Турци, под влијание на оците и беговите ги уфрлиле гласачките топчиња во кутијата на радикалите сметајќи ја за своја.

Откога се изврши гласањето и во Струга, веднаш комисијата почна да ги пребројува. Според сеќавањето на Јован Кувенџиев од Струга, одговорен кај кутијата за комунистичкиот пратеник, резултатите во Струга биле поразни за другите кандидати. Најмногу, за големо изненадување, доби комунистичкиот пратеник. Тогаш претседателот на изборниот одбор тајно го повикал настрана Кувенџиев и му предложил, без никој да знае, да ги поделат топчињата, а за тоа: „Добиџеш награда и лепу службицу“, Меѓутоа, со ваква една потплатена малверзација Кувенџиев не се сложил и затоа во Струга Милутин добил мнозинство гласови.

И покрај својствените махинации на одземање топчиња со префрлување во други кутии, на подмитување, наговорување и со што не, комунистичкиот кандидат Милутин Атанасиевиќ — Снегар победи и во селските општини, со исклучок на селата со муслиманско население. За време на овие избори во Охридскиот округ беа избрани уште двајца пратеници, како претставници на радикалите и на демократите.

Изборот на комунистички пратеник во овој крај е голем успех не само за Охрид и за неговата околина, туку и за цела Македонија.

Како што е познато, КПЈ на овие избори во цела Југославија постигна голем и извонреден успех и на новата држава ѝ се закануваа голема опасност од оваа прогресивна партија. Затоа новата влада, беше принудена, по еден месец, на 29 ноември 1920 година, да ја донесе познатата злогласна Обзнана, со која Комунистичката партија на Југославија беше прогласена за антидржавна и ставена надвор од законот.